



# basic education

Department:  
Basic Education  
**REPUBLIC OF SOUTH AFRICA**

## **NATIONAL SENIOR CERTIFICATE**

**MOPHATO 12**

**SETSWANA PUO YA GAE (HL)**

**PAMPIRI YA NTLHA (P1)**

**TLHAKOLE/MOPITLWE 2017**

**MADUO: 70**

**NAKO: Diura di le 2**

**Pampiri e, e na le ditsebe di le 9.**

**DITAELO LE TSHEDIMOSETSO**

1. Pampiri e, e arogantswe ka DIKAROLO di le THARO.

KAROLO YA A: Tekatthaloganyo (30)  
KAROLO YA B: Tshobokanyo (10)  
KAROLO YA C: Tiriso ya puo (30)

2. Araba dipotso TSOTLHE.

3. Simolola KAROLO NNGWE le NNGWE mo tsebeng E NTŠHWA.

4. Thala mola morago ga KAROLO NNGWE le NNGWE.

5. Nomora karabo NNGWE le NNGWE jaaka potso e nomorilwe.

6. Tlola mola morago ga karabo NNGWE le NNGWE.

7. Tlhokomela mopeleto le popego ya dipolelo.

8. Kabo ya nako e e tshikingwang:

KAROLO YA A: Metsotso e le 50  
KAROLO YA B: Metsotso e le 30  
KAROLO YA C: Metsotso e le 40

9. Kwala sentle ka mokwalo o o buisegang.

**KAROLO YA A: TEKATLHALOGANYO****POTSO 1**

1.1 Buisa temana e e latelang, mme morago o arabe dipotso.

**SETLHANGWA A (TEMANA)**

1	'Baya pelo, morutabana. Tsotlhe di tlaa siama. Di tthamalala thwii jaaka thupa ya moretlwa. Ga ke re ga twe. Ke a dumela, nnyaya ke a itse gore di tlaa siama. Baya pelo mma ...' Mogokgo a tswelela pele a fapogile tsela ya ga Morongwe gotlhelele: Morutabana, kana maduo ale a ditlathobho tsa kgweditharo a kae? A a setse a tlhakantswe le a mangwe, go bile go bonwe maduogare a ngwana mongwe le mongwe mo setlhopheng sa gago le mo mophatong wa ntlha otlhe?	5
2	A e re o sa ntse o eme ka dinao jalo, o botse motlatsamogokgo Mathibe gore a fa go riana, madi a leeto la ka moso go ya dikgaisanong tsa mmimo tsa sedika a phuthilwe mo baneng. Mogolo o rongwa a eme ...?	10
3	Morongwe a utlwa ditsebe tsa gagwe di lela ditshipi. Tlheng e kete mogokgo o leka go goga lethaku? Fa go sa nna jalo, a go raya gore mogokgo ga a tlhaloganye tlalelo le bothata jo ke leng go jona? Motho wa mosadi ke ise ke ko ke dire mo botshelong jotlhe jwa me, ke tlaa bona ke dirile eng tota? Fa nkabo nkile ka dira, nkabo ke ne ka patetsa sengwenyana gongwe, se nkabong ke ithologa mokgosi ka sona puso e sa ntse e dikadika. Totatota monna yo wa mogokgo o raya eng fa a re motho a bee pelo? A dikgwedi di le tharo ke ntse ke e beile, ga di a lekana?	15 20
4	Motho a ka bo a lebala kwa a beileng pelo gona! O bua ka maduo a bana, ka ga dikwalo tse di tshwanetseng go tshwaiwa le ka ga maeto a bana a a sa feleng. Nna ke a dira, mme ke tsamaya fela. Ke setse ke tlhoka le mafura a a tlolwang le sesepa sa go tlhatswa maratha a ke sa leng ke boa ka ona kwa sekolong. Mme gona ke a dira, ke thapilwe jaaka botlhe ... Ga twe le nna, jaaka ba bangwe botlhe, ke bontshe matlhagathaga, boikarabelo le bopelotelele mo baneng ... le seriti mo go bona.	25
5	Pelo ya Morongwe ya ntshofalela pele fa a gakologelwa motsing e neng ya re a sena go feta sethotšhwana sa basetsana ba foromo ya bothano, sa swa ka ditshego. Motho wa mosadi? Pelo ya ya mafisa. A akanya gore ba tshega ena ka ditlhako tse di sokameng tse di ntseng di re setlhee, ka go tlhoka pholeše. A akanya gore ba lemogile leratha la gagwe la onoroko le ... A akanya gore ba tshega ka gonne ba setse ba mo itse ka diaparo jaaka kgomo e itsiwe ka mmala, mme ba gakgamaditswe ke gore a motho yo o neng a mo tlhagaladitse o sule, fa a sa ye go kopa dikapolelo tse dingwe. A akanya Morongwe, kgomo ya mmopa a e bopa ya tsala, namane ya yona a e kotela. Tshotlego. Mogokgo ena a re a beye pelo. Batho ba bangwe ba rwele maje boemong jwa dipelo.	30 35 40

6	<p>Morongwe a gakologelwa gore fa a ne a le kwa yunibesithing ngwaga wa bofelo wa dithuto tsa borutabana, ena le balekane ba gagwe ba ne ba lora ditoro tse di sa feleng. E ne e le ba lesomo le le ititeileng sehuba gore ba ineela ka pelo le mowa mo go fatlhoseng setšhaba sa bana ba thari e ntsho. Ba ne ba re mo ditlamong tse di se nang palo, bona ba tlaa bofolola setšhaba mo botlhokakitsong. Ba ne ba dumela gotlhelele gore fa botlhokakitso bo fedisitswe, setšhaba se tlaa ipofolola ka sosi mo ditlamong tsa methale e mengwe. Morongwe e ne e le wa lesomo le le tiholang le supa batho ba bangwe ka monwana gore ga ba na boitshoko, ba kgelogela dikano tsa bona bonolo ka bonako, e bile ke batho ba ba rekwang bonolo ka bonako, e bile ke batho ba ba rekwang bonolo ka madi jaaka Jutase, gonne ba akofa go lebala mokgaphe gare ga mekgaphe, mokgaphe wa loso le botshelo. E ne e le wa lesomo le le neng le ise le lekwe, le elwe ka makhubukhubu a lewatle la botshelo. Mo go lesomo le, mathata a go ruta a ne a simolola a bile a felela mo go ipaakanyetseng dithuto, go tseno mo tlelaseng o bo o duma jaaka phago: o rotloetsa, o kgalema, o laya; e bo e le fa tiro e wetse.</p>	45  50  55
[E nopotswe go tswa mo, <i>Mmualebe</i> , RM Malope]		

- 1.1.1 Tlhopha karabo e e maleba ka go kwala tlhaka e e nepagetseng A, B, C kgotsa D.
- Morongwe o thapilwe ke ...
- A lefapha la thuto.  
B lekgotla la barutwana.  
C motlhatlhabi wa sedika.  
D motlatsamogokgo. (1)
- 1.1.2 Ke mang yo o tsayang maikarabelo go bona gore barutabana ba bona dituelo ka nako? Tshegetsisa karabo ya gago ka lebaka. (2)
- 1.1.3 Naya dintlha di le PEDI tsa dilo tse Morongwe le lesomo la gagwe ba neng ba tlhola ba supa bangwe ka monwana ka ga tsona. (2)
- 1.1.4 Naya dilo di le PEDI tse mogokgo a neng a kopa Morongwe go di dira. (2)
- 1.1.5 Ke eng se se neng sa utlwiswa Morongwe botlhoko thata? (2)
- 1.1.6 Totatota selelo sa ga Morongwe se ka ga eng? (2)
- 1.1.7 Naya lereo le le nepagetseng la Setswana la lefoko 'tlelaseng'. (TEMANA 6) (1)
- 1.1.8 A ke tshwanelo gore mothapiwa a nne sebaka sa dikgwedi di le tharo a sa bone tuelo ya gagwe? Tshegetsisa karabo ya gago ka lebaka. (2)
- 1.1.9 Ke eng se Morongwe a neng a ka se dira go efoga bothata jo? (2)

1.1.10 A polelo e e latelang ke ntlha kgotsa kakanyo? Tshegetsa karabo ya gago ka lebaka.

Setlhotšhwana sa basetsana ba foromo ya botlhano, se ne se tshega ditlhako tse di sokameng tsa ga Morongwe le leratha la gagwe la onoroko. (2)

1.1.11 Fa o lebile mogokgo wa sekolo sa boMorongwe, ke moeteledipele wa mofuta mang? (2)

1.2 Leba setshwantsho se se latelang, mme morago o arabe dipotso.

### SETLHANGWA B (SETSHWANTSHO)



[E nopotswe go tswa mo, *Lesedi, LT Bojosinyane le ba bangwe*]

1.2.1 Morutabana wa SETLHANGWA A (TEMANA) o farologana jang le wa SETLHANGWA B (SETSHWANTSHO)? (2)

1.2.2 SETLHANGWA A le SETLHANGWA B di tshwana ka eng? Naya dilo di le PEDI. (2)

1.2.3 Ke eng se se supang gore barutwana ba ba mo setshwantshong ba na le seabe mo go se se diragalang mo phaposiborutelong? (2)

1.2.4 Ke karolwana efe ya serutwa sa Setswana e e rutiwang mo go SETLHANGWA B ka setlhoggo sa A O A IKITSE? (2)

1.2.5 Go ya ka wena ke eng se se ka diriwang go godisa mowa wa go ruta o o renang mo go SETLHANGWA B? (2)

**PALOGOTLHE YA KAROLO YA A: 30**

**KAROLO YA B: TSHOBOKANYO****POTSO 2**

Buisa temana e e fa tlase ka kelotlhoko. E bua ka ga dikgakololo tsa go reka koloi e e dirisitsweng.

**ELA TLHOKO:** O tshwanetse go dira tse di latelang:

1. Sobokanya o dirisa mafoko a gago, mme o sa latlhe bokao jwa temana, ka go tlhagisa dintlha DI LE SUPA tsa botlhokwa tse moreki a tshwanetseng go di tsaya tsia go ipoloka mo manyaapelong a go reka koloi e e dirisitsweng.
2. Kwala ka temana.
3. Boleele bo se fete mafoko a le 90.
4. Tshobokanyo e se ka ya newa setlhogo.
5. Kwala palo ya mafoko a o a dirisitseng kwa bokhutlong jwa tshobokanyo.

**SETLHANGWA C****DIKGAKOLOLO KA GA GO REKA KOLOI E E DIRISITSWENG**

MaAforikaborwa a mantsi a rekile dikoloi tse di dirisitsweng ka tlhotlwa e e kwa tlase go feta jaaka ba ne ba solofetse. Batho ba tlhopho dikoloi tse di dirisitsweng ka di le tlhotlwa e e kwa tlase go feta ya dikoloi tse dintšhwa. Gona go na le matshosetsi a a rileng mo dikoloing tse di dirisitsweng. Koloi e e dirisitsweng e ka nna le makoa a setegeniki le sebopego. Go ka nna boima go fithelela dikarolo dingwe tsa go baakanya koloi eo. Ka dinako dingwe morekisi a ka ntsha tshedimosetso e e fosagetseng ya botshelo jwa koloi le sekgala se e se tsamaileng.

Bareki ba lebane le kgwetlho ya go dirisa dipoelo tsa dikoloi tse di dirisitsweng, mme ka jalo ba fokotse matshosetsi a tsona. Go dintlha dingwe tsa botlhokwa tse moreki mongwe le mongwe a tshwanetseng go di tsaya tsia go ipoloka mo manyaapelong a go reka koloi e e dirisitsweng. Batho ba le bantsi ba goga dinao fa ba tshwanetse go buisa, mme tota moreki o tshwanetse go tlhokomela gore o bona dipampiri tsotlhe tsa koloi; a di buise, mme a fithelele tshedimosetso yotlhe ka seemo sa koloi le thekiso ya yona.

Moreki a tlogele bongame, mme a duelele gore koloi e tlholwe dikarolo tsa yona tsotlhe. Batla tshedimosetso ka botlalo ka ga barekisi, mme o totobatse gore aterese e koloi e kwadisitsweng ka yona e tshwana le ya kwa o boneng koloi gona. Se rekele mo kgetseng, mme o totobatse mofuta wa koloi e o e rekang e bile o e bone sentle mo motshegareng. Gakologelwa gore ngwana yo o sa le leng o swela tharing, mme o se duele fela tlhotlwa e o e boleletsweng ntle le gore o kope phokoletso ya mokgwa mongwe. Bathusi ba matlole ba aname mo nageng ya rona fela o tlhoka go itse seemo sa matlotlo a gago pele o tswa letsholo la go batla bathusi ba mmakgonthe. Gaabo boi ga go lelwe, se tshabe go tlogela koloi eo fa o sa itumelele thekiso gonne barekisi ba dikoloi tse di dirisitsweng ga ba tlhokwe.

[E rulagantswe go tswa go, *Internal Enquire: Public Works and Roads*, Phatwe 2015]

**KAROLO YA C: TIRISO YA PUO****POTSO 3**

Sekaseka papatso e e fa tlase, mme morago o arabe dipotso.

**SETLHANGWA D**

[E nopotswe go tswa mo *Bona*, Sedimonthole 2015]

- 3.1 Ke ponagalo efe ya papatso e e senolang gore '*Huletts*' ke yona kumo e e bapadiwang? (2)
- 3.2 Nopola lediriletswa go tswa mo papatsong o bo o neele mofuta wa lona. (2)
- 3.3 Tlhopha karabo e e maleba ka go kwala tlhaka e e nepagetseng A, B, C kgotsa D.
- Goreng mafoko a a latelang: 'bonako', 'bonolo' le 'ga e na' a kwadilwe ka mokwalo o mokimanyana go feta a mangwe?
- A Gore a ngoke badirisi go lemoga bothokwa jwa go dirisa '*Huletts*'.  
 B Go kgabisa papatso.  
 C Go ruta go apaya.  
 D Go ntsha matlho a badirisi mo kunong e e bapadiwang. (2)
- 3.4 Ke tthagiso efe e e tthagisang gore ga o tlhoke go dirisa sukiri e ntsi fa o dirisa '*Huletts*'? (2)
- 3.5 A mme sukiri ya '*Huletts*' e tota e le mmamoratwa? (2)

**[10]**

**POTSO 4**

Sekaseka khathunu e e fa tlase, mme morago o arabe dipotso.

**SETLHANGWA E**

[E nopotswe go tswa mo, *Sowetan*, 5 Motsheganong 2015]

- 4.1 Tlhopha karabo e e maleba ka go kwala tlhaka e e nepagetseng A, B, C kgotsa D.

Ntwa e go buiwang ka ga yona mo khathunung e e bakwa ke ...

- A tiriso e e botlhaswa ya motlakase.
- B go tingwa ga motlakase.
- C go utswiwa ga megala ya motlakase.
- D tlhaelo ya motlakase.

(1)

- 4.2 Puo ya mmele ya modirisi e senola maikutlo afe?

(2)

- 4.3 Dirisa leina 'motlakase' jaaka thalosi ya sediriso mo polelong.

(2)

- 4.4 Leina 'modirisi' le bopilwe ka mofuta ofe wa lediriletswa?

(1)

- 4.5 Bonnye jwa modirisi le bogolo jwa maoto a Eskom, di senola bokao bofe?

(2)

- 4.6 Go ya ka wena, ke eng se se ka diriwang go thibela maemo a a tlhagelelang mo khathunung?

(2)  
**[10]**



**POTSO 5**

Buisa temana e e latelang, mme morago o arabe dipotso.

**SETLHANGWA F**

- |   |   |          |
|---|---|----------|
| 1 | Yo o neng a kaiwa e le motshwarateu wa bothepa jo, e ne e le Ponatshego Lomao. O ne a le mo bogolong jwa dingwaga di le masomeamabedi. Ka fa ganong, o ne a se na phokoje wa marokaganngwa le ena. Bokgoni jo, bo ne ba dira gore fa a boeletsa dithuto tsa bofelo jwa ngwaga wa ntlha a tlhophiwe go nna mmaditsela mo serutweng sengwe sa dithuto tsa ngwaga wa ntlha. Le gale, tse di fologang mo dithabeng tsa Mamogale tsa re: o ne a tlhopilwe ka ntlha ya gore go ne go se na batho.   | 5        |
| 2 | Mosetsana yo, <u>a bo a na le leoto le le babang thata ka nako ya fa e le mmaditsela.</u> Fa o ne o ka tsena mo phaposing ya gagwe, o ne o <b>dumediwa</b> ke kobotlo ya dikokose, ditlhako le mmapa wa mafelo a go thuba kobo segole. E re fa a rata go ya kwa bolebelebe kgotsa a boa kwa teng, a kope batlhatlhedidi mo leineng la baithuti gore teko e busediwe morago. O dirile jalo gabedi, ya re ka lekgetlho la boraro a bo a tloiswa mo setulong. <u>Ntekwane</u> fa go menolwa ga gagwe go tla atlega, o ne a ntse a ipeetse gore e tlaa re mo malatsing a fokotse mesepele ya gagwe. <b>Fela o ne a nna bonya.</b> | 10<br>15 |

[E nopotswe go tswa mo, *Go Tloga Jaanong*, B Matlala]

- |     |  |             |
|-----|--|-------------|
| 5.1 | Leina 'motshwarateu' le bopilwe ke dipopego dife tsa puo? (Mola 1)                             | (2)         |
| 5.2 | Fetolela polelo e e thaletsweng mo kganetsong.   | (1)         |
| 5.3 | Neela bontsi ba leemedi 'ena' mme morago o le dirise mo polelong e e tlhabosang. (Mola 3)      | (2)         |
| 5.4 | Dirisa lefoko 'dira' mo polelong go senola bokao jo bo farologaneng le jwa temana. (Mola wa 4) | (2)         |
| 5.5 | Naya mofuta wa lediri le le ntshofaditsweng mo moleng 9.                                       | (1)         |
| 5.6 | Naya leina la popegopuo e e thaletsweng mo moleng 13.  | (1)         |
| 5.7 | Fetolela polelo e e ntshofaditsweng mo moleng 15 go nna modirisotlwaelo.                       | (1)         |
|     |  | <b>[10]</b> |

**PALOGOTLHE YA KAROLO YA C: 30**  
**PALOGOTLHE YA TLHATLHOBO: 70**